

Gidronim Tarkibli Iboralarda Metaforizatsiya

*Bozorova Rufina Sharopovna*¹

Annotatsiya: Ushbu ishda gidronim tarkibli iboralarda metaforizatsiya mavzusi o'rganiladi. Gidronimlar, ya'ni suvga oid atamalar, insonning hissiyotlari, fikrlari va ijtimoiy munosabatlari bilan bog'liq ko'plab ma'nolarni aks ettiradi. Metaforizatsiya jarayoni gidronimlarni tasavvurni boyituvchi va ifoda etuvchi vosita sifatida ishlatishga imkon beradi. Tahlil etilgan iboralarda gidronimlar turli kontekstlarda foydalanilishi, ularning bevosita ma'nosi bilan metaforik ma'nolari o'rtasidagi farqlar ko'rsatiladi. Shuningdek, gidronimlar yordamida o'rganilgan metaforalar orqali inson psixologiyasi, madaniyati va ijtimoiy munosabatlarining ifodalanishi ko'rsatilib, bunday iboralar yozma va og'zaki nutqda qanday rol o'ynashi tahlil qilinadi. Ushbu izlanish, gidronim tarkibli iboralarning lug'aviy va metaforik o'rni haqida yanada chuqurroq tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: metaforizatsiya, gidronim, g'arb madaniyati, sharq madaniyati, suv kulti, suv ob'yekti, apellyativ, emotsional tasvir.

Kirish. Ma'lumki, gidronimlar mamlakat hududida ilgari yashagan xalqlarning tili va tarixi haqida qimmatli ma'lumotlarning tashuvchi manba hisoblanadi. Gidronimlarning o'ziga xosligi shundaki, ular ikkilamchi nomlardir. Boshqa tillardan o'zlashgan nomlarning etimologiyasi mahalliy aholi uchun tushunarsiz. Qishloqning suv manbasiga nisbatan joylashishini tavsiflashda odatda qiyosiy taqqoslashlar qo'llaniladi (yuqori - past, katta - kichik, o'ng - chap). Suv havzalarining nomlari aholi punktlarining nomlariga o'tadi. Buloqlarning nomlari suvning sifati, joylashgan o'rni, oqim xususiyatlari, suv o'tlari mavjudligi, botqoqlik va boshqalarni tavsiflaydi. Yer ostidan chiqadigan suv manbasi buloq, chashma deb ataladi. Daryo va ko'llarning nomlari suv manbasining turi yoki xususiyatini bildiruvchi apellyativ xarakterdagi geografik atamalardan kelib chiqqan [1].

Asosiy qism. Gidronimlar — yer yuzasidagi suv ob'ektlarini ifodalovchi nomlar bo'lib, ular geografik muhit va madaniyat bilan chambarchas bog'liqdir. Gidronim tarkibli iboralarda metaforizatsiya - bu suv ob'ektlariga asoslangan tasviriy ifodalar orqali yangi ma'nolar yaratish jarayonidir. Ushbu maqolada gidronimlar, ularning metaforik ma'nolari va foydalanish kontekstlari tahlil qilinadi.

Gidronimlar o'ziga xos semantik qatlamlarga ega bo'lib, ular ko'pincha tarixiy, madaniy va iqtisodiy ahamiyatga ega. Masalan, "Amudaryo" yoki "Sirdaryo" kabi nomlar nafaqat suv manbai sifatida, balki insoniyat tarixida muhim rol o'ynagan geografik hududlarni ifodalaydi. Gidronimlar nafaqat geografik joylarni belgilabgina qolmay, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham muhim rol o'ynaydi. Metaforizatsiya — bu biror narsani yoki hodisani boshqa biror narsaga taqqoslash orqali yangi ma'no va tushuncha yaratish jarayoni bo'lib hisoblanadi. Gidronimlar ko'pincha turli sohalarda ya'ni madaniy meros sifatida qaralganda har bir gidronim o'z hududining tarixiy va madaniy merosini aks ettiradi. Misol uchun, "Buxoro daryosi" nomi mahalliy tarix va an'analarni eslatadi. Iqtisodiy ahamiyat jihatidan yondashadigan bo'sak suv resurslari qishloq xo'jaligi, sanoat va hayotiy faoliyat uchun muhimdir. Shu sababli, gidronimlar iqtisodiy resurslarni anglatadi [2]. Metaforizatsiya jarayonida gidronimlar boshqa sohalarda — masalan, emosional holatlar, ijtimoiy munosabatlar yoki hayotiy tajribalar bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu jarayonning asosiy xususiyatlari: Emotsional tasvir: Masalan, "suv — hayot" iborasi, suvning hayotiy ahamiyatini kuchaytirish orqali insonlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda, metaforizatsiya jarayonini quyidagi turlarga bo'lish mumkin.

¹ Buxoro davlat universiteti Nemis filologiyasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Fizik metafora: Suvning fizik xususiyatlari, masalan, oqim, to‘lqinlar, tinchlik kabi tushunchalar orqali tasviriy ma’nolar yaratiladi. "Tinch suv" — xotirjamlik va sokinlik ramzi.

Emosional metafora: Suv orqali inson his-tuyg‘ularini tasvirlash. "Ko‘z yoshlarim daryo kabi oqdi" — bu ibora qayg‘u va his-tuyg‘ularning kuchini anglatadi.

Badiiy metafora: Adabiyotda gidronimlardan foydalanish orqali muallif o‘z fikrlarini chuqurlashtiradi. "Yovvoyi daryolar" — hayotdagi qiyinchiliklar va erkinlikni anglatadi. Quyidagi misollar gidronim tarkibli iboralarda metaforisatsiyaning qanchalik xilma-xil va boy ekanligini ko‘rsatadi:

"Suvda aks etgan sevgim": Bu ibora sevgi hissiyotlarining chuqurligini va oshkoraligini ifodalaydi, shuningdek, ichki muammolar va kelishmovchiliklarni ta’kidlaydi.

"To‘lqinlar singari hayot": Bu ibora hayotdagi o‘zgarishlar va to‘siqlarni ta’riflaydi, har bir to‘lqin yangi qiyinchilik yoki imkoniyat. "Suvdan olingan saboq": Bu ibora tajribani va hayotdan olingan darslarni ifodalaydi, suv orqali o‘rganilgan narsalar muhim ahamiyatga ega. "Daryolar to‘qnashadi" iborasi, ijtimoiy to‘qnashuvlar yoki nizolarni ifodalovchi metafora sifatida ishlatilishi mumkin. Gidronimlar o‘zining dastlabki ma’nosidan voz kechib, yangi ma’nolarni keltirib chiqaradi. Misol uchun, "daryo" so‘zi hayot yo‘li sifatida metaforik ishlatilishi mumkin. Suv, ko‘pincha, tinchlik, xotirjamlik yoki ruhiy holat bilan bog‘lanadi. Misol uchun, "suvdagi aks" iborasi insonning ichki dunyosini ifodalovchi metafora bo‘lishi mumkin. Gidronimlar o‘z joylashgan hududining madaniyati va an’analari bilan bog‘liq holda metaforik ma’nolarga ega bo‘lishi mumkin. "Suv" yoki "daryo" iboralari ko‘pincha qizg‘inlik, xursandchilik yoki qayg‘u hissiyotlari bilan bog‘lanishi mumkin. Daryo hayoti: "Hayot daryosi" iborasi insonning turmush yo‘lini, o‘zgarishlar va qiyinchiliklar bilan bog‘liq jarayonlarni ifodalaydi. Daryo - bu davomiylik, harakat va o‘zgaruvchanlikni ramzi. Suv va sevgi: "Sevgi - chuqur suv" iborasi, sevgi hislarining qanchalik chuqur va to‘siqsiz ekanligini tasvirlaydi. Bu metafora sevgi haqida chuqur va nozik fikrlarni ifodalash imkonini beradi. Bahr va taqdir: "Ta’qib qiluvchi to‘lqinlar" iborasi insonning taqdirini nazarda tutuvchi metafora sifatida foydalaniladi, bu yerda to‘lqinlar hayotdagi to‘siqlar va muammolarni anglatadi.

Gidronimlar va ularning metaforik ma’nolari madaniyatga qarab o‘zgarishi mumkin. Har bir madaniyatda suv va suv ob’ektlariga nisbatan o‘ziga xos munosabatlar mavjud. Misol uchun:

Sharq madaniyatida: Suv - tozalik va xayrli ishlar ramzi sifatida qaraladi. "Suv - tinchlik" tushunchasi keng tarqalgan. G‘arb madaniyatida: Suvning metaforik ifodasi ko‘pincha hayotiy qiyinchiliklar va ularni yengish jarayoni bilan bog‘liq bo‘ladi. "Daryo hayotning qiyinchiliklari" kabi iboralar qo‘llaniladi [3].

Madaniyatning mohiyati ko‘pincha uning musiqasi orqali o‘tadi va nemis xalq qo‘shiqlari bundan mustasno emas. Ushbu ohangdor rivoyatlar ichida suv inson tajribasi va tabiiy dunyoni aks ettiruvchi turli xil ma’nolarni o‘z ichiga olgan kuchli ramz sifatida namoyon bo‘ladi.

Hayot manbai bo‘lgan suv ko‘pincha nemis xalq qo‘shiqlarida unumdorlik, o‘sish va yangilanish ramzi sifatida nishonlanadi. "Es führt über den Main" va "Die Lorelei" kabi qo‘shiqlarda daryolar va soylar jamiyatlar uchun hayot manbalari sifatida tasvirlangan, yerni oziqlantiradi va tirikchilikni ta’minlaydi. Suvning tsiklik tabiati - yomg‘irdan daryolargacha va yana dengizgacha - hayot, o‘lim va qayta tug‘ilish ritmini aks ettiradi. Suvning kuchi va oldindan aytib bo‘lmaydiganligi nemis xalq qo‘shiqlarida ham e’tirof etilgan. "Die Schiffsjungfrau" va "Der Fischer" kabi qo‘shiqlar kema halokati va cho‘kishlar haqida hikoya qiladi, dengizning xavf-xatarini va u talab qiladigan hurmatni ta’kidlaydi. Bu qo‘shiqlar ogohlantiruvchi ertaklar bo‘lib xizmat qiladi, tinglovchilarga inson nazorati ostida bo‘lmagan kuchlarni eslatadi.

Suv ko‘pincha inson his-tuyg‘ulari, xususan, ongsiz va ruhning chuqurligi bilan bog‘liq bo‘lgan his-tuyg‘ular uchun metafora bo‘lib xizmat qiladi. "Am Brunnen vor dem Tore" va "Sah ein Knab' ein Röslein stehn" kabi qo‘shiqlarda quduq va buloqlar yashirin istaklar va aytilmagan tuyg‘ularning ramzi sifatida ishlatiladi. Suvning aks ettiruvchi yuzasi ichki dunyoni aks ettiradi, introspektsiya va tafakkurga chorlaydi.

Suvning tozalovchi kuchi nemis xalq musiqasida muhim rol o'ynaydi. "Im schönsten Wiesengrunde" va "Die Gedanken sind frei" kabi qo'shiqlar poklanish va hissiy yangilanish ramzi bo'lgan qayg'u va og'riqni yuvayotgan daryolar tasvirlarini uyg'otadi. Suv, shuningdek, suvga cho'mish va ruhiy qayta tug'ilish haqidagi qo'shiqlarda ko'rinib turganidek, o'zgartiruvchi kuchdir[4].

- "Die Lorelei": Bu hayajonli ohang suvning jozibali va xavfli jozibasini ifodalovchi jozibali qo'shig'i bilan dengizchilarni o'limga jalb qiladigan sirena haqida hikoya qiladi.
- "Die Gedanken sind frei": Mazkur qo'shiq cheklab yoki nazorat qilib bo'lmaydigan fikr erkinligini ifodalash uchun oqayotgan oqim metaforasidan foydalanadi.
- "Im schönsten Wiesengrunde": Bu qo'shiq odam orom topib, hayot qiyinchiliklaridan qutulish mumkin bo'lgan tasalli va tasalli manbai sifatida tiniq buloq obrazini uyg'otadi.

Nemis xalq musiqasida suv ramziyligi turli mavzular orqali oqadi, bu odamlar va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni aks ettiradi. Hayot va yangilanishni nishonlashdan tortib xavfni tan olish va hissiy chuqurliklarni o'rganishgacha bo'lgan suv nemis xalq qo'shiqlarining ma'nosi va hissiy rezonansini boyitgan kuchli motiv bo'lib xizmat qiladi.

Gidronim tarkibli iboralarda metaforizatsiya — bu nafaqat lingvistik jarayon, balki insoniyat tajribasining chuqur tushunchasi. Hidronimlar orqali yaratiladigan metaforalar, odamlarning ichki dunyosini, madaniyatini va tarixini aks ettirishga yordam beradi. Ushbu tahlil gidronimlarning ahamiyatini, ularning metaforik imkoniyatlarini va tildagi o'rnini yanada chuqurroq tushunishga imkon beradi. Hidronim tarkibli iboralarda metaforizatsiya, nafaqat suv ob'ektlari haqida yangi fikrlarni ifodalashga yordam beradi, balki inson his-tuyg'ularini, tajribalarini va madaniyatini ham aks ettiradi. Bu jarayon, o'z navbatida, til va fikr rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Hidronimlar orqali yaratilgan metaforalar insoniyatning tabiat bilan bog'liqligini yanada chuqurroq anglashga imkon beradi.

Adabiyotlar

1. Begimov O.T. Janubiy O'zbekiston o'zlashgan toponimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi. Monografiya, Toshkent: Voris, 2020. – 103 b.
2. Kuchkarov A. Hidronimlar va Ularning Semantikasi. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti. 2010.-28-b.
3. Abdullaeva N. Til va Madaniyat: Hidronimlar Kontekstida. Samarkand: SamDU Nashriyoti. 2015 – 97-b.
4. Бозорова Р. Ш. “Сув” сўзи билан боғлиқ фразеологик бирликларнинг немис, ўзбек ва рус тилларидаги таҳлили //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 277-282.
5. Sharopovna, B. R. (2024). THE INTERPRETATION OF WATER IN UZBEK AND GERMAN FOLKLORE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(07), 24-29.
6. Bozorova, R. (2023). Tarjima san'ati va uning muammolari. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 29(29).
7. Bozorova, R. (2022). ГИДРОПОЭТОНИМЛАРНИНГ НЕМИС, ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИДАГИ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРДА АКС ЭТИШИ. *центр научных публикаций (buxdu. Uz)*, 26(26).
8. Sharopovna, B. R. (2022). Some approaches to translation. *Indonesian Journal of Innovation Studies*, 18.
9. Бозорова Р. Ш. Сув билан боғлиқ жой номларининг лисоний қатламлари таҳлили //Results of National Scientific Research International Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 112-118.
10. Bozorova, R. (2023). A Comparative Study of Hydropoethonym. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 33(33).

11. Sharopovna, B. R., & Zoyirovna, H. D. (2023). Expression of Historical and Language Memory of the French People in Archaic Phraseology.
12. Sharopovna, B. R., Muxubillayevna, Y. M., & Maxamadjonovna, S. D. (2021). Problems of creating virtual resources from English. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 2215-2220.
13. Sharopovna, B. R. (2022). Nomlarni Tadqiq Qilishda Turli Yondashuvlar. *Miasto Przyszłości*, 30, 337-339.
14. Bozorova, R. S. (2019). About german colloquial speech. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(3), 209-213.
15. Bozorova R. S. Interpretation of poetonims in the novel by Johann Wolfgang Goethe “The sufferings of young Werther” //scientific bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 12. – C. 182-185.
16. Sharopovna B. R. Research of Water Names in Onomastics //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – C. 148-151.
17. Babayev, O. (2024). Periodische Phasen der Forschungen von Rumis Werken in deutscher Sprache. центр научных публикаций (buxdu.uz), 46(46).
18. Bozorova R. Sh. Analysis of phraseological units related to the word "water" in German, Uzbek and Russian //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). - 2022. - T. 2. – no. 1. – S. 277-282.
19. Bozorova R. Sh. Analysis of linguistic layers of water-related place names //Results of National Scientific Research International Journal. - 2022. - T. 1. – no. 3. - S. 112-118.
20. Bozorova R. Reflection of hydroponyms in phraseological units in German, Uzbek and Russian languages // tsestr nauchnykh publikatsiy (bukhdu. Uz). - 2022. - t. 26. – no. 26
21. Sharopovna, B. R. . (2022). Nomlarni Tadqiq Qilishda Turli Yondashuvlar. *Miasto Przyszłości*, 30, 337–339.

